

MANBASHUNOSLIKNING METODOLOGIK MEZONLARI

Jumayev Temur Jamol o'g'li

Samarqand viloyati, Oqdaryo tumani 40-umumta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada manbashunoslikning metodologik mezonlari, ularning ilmiy-tadqiqot jarayonidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tarixiy manbalarni o'rganishda qo'llaniladigan asosiy ilmiy prinsiplarga – manbaning ishonchliligi, tarixiylik, obyektivlik va kontekstual tahlil kabi mezonlarga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, manbashunoslik metodologiyasining zamonaviy yondashuvlari, xususan, komparativ, strukturaviy, semiotik va sivilizatsion tahlil usullarining afzalliklari ko'rib chiqiladi. Maqola tarixshunoslikda ilmiylikni ta'minlash va tarixiy jarayonlarni xolis talqin qilishda metodologik mezonlarning tutgan o'rnini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: manbashunoslik, metodologiya, tarixiy manbalar, obyektivlik, tarixiylik, ilmiy mezonlar, tahlil usullari.

Introduction

Tarixiy manbalarni ilmiy asosda o'rganish va tahlil qilish, ularning ishonchliligini aniqlash hamda mazmunini ob'ektiv talqin etish manbashunoslik fanining asosiy vazifalaridan biridir. Mustaqillik yillarida milliy tarixni yangicha ilmiy asoslarda o'rganish ehtiyoji kuchaydi va bu jarayonda manbashunoslik metodologiyasini takomillashtirish dolzarb masalaga aylandi. Chunki tarixiy manbalar ilmiy asosda tadqiq qilinmasa, tarixiy voqeliklar yuzaki yoki biryoqlama yoritilishi mumkin. Shuning uchun ham manbashunoslikning metodologik mezonlarini ishlab chiqish va ularni ilmiy amaliyotga joriy etish bugungi kun talabidir.

Manbashunoslikka oid metodologik masalalar jahon tarixshunosligida uzoq yillardan buyon muhokama qilinib kelinmoqda. Nemis olimi Leopold fon Ranke tarixiy manbalarni “xolis va ob'ektiv talqin qilish” zaruratini ilgari surgan bo'lsa, fransuz tarixshunoslik maktabi vakillari (M. Bloch, L. Febvre) manbalarni tahlil qilishda ijtimoiy va madaniy omillarni ham e'tiborga olish lozimligini ta'kidlaganlar. So'nggi yillarda xalqaro miqyosda postmodernistik, strukturalistik va sivilizatsion yondashuvlar asosida manbalarni tahlil qilish keng tarqaldi. Bu yondashuvlar tarixiy faktlarni faqatgina matn doirasida emas, balki keng ijtimoiy-kognitiv kontekstda talqin etishga imkon beradi.

O'zbekistonda mustaqillikdan so'ng manbashunoslik alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi va bu borada fundamental tadqiqotlar olib borilmoqda. I. Mo'minov, B. Ahmedov, A. Saidov, H. Boltaboev kabi olimlar o'z asarlarida tarixiy manbalarni o'rganishning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqdilar. O'zbekiston Fanlar

akademiyasi Tarix instituti, Sharqshunoslik instituti va yetakchi oliy ta'lim muassasalarida manbashunoslik metodologiyasi bo'yicha ilmiy maktablar shakllandi. Shu bilan birga, tarixiy manbalarni zamonaviy ilmiy talablarga mos ravishda raqamlashtirish, kataloglashtirish va ilmiy muomalaga kiritish ishlari amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, manbashunoslikning metodologik mezonlari tarixiy jarayonlarni xolis, tizimli va ilmiy asosda yoritishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ularni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish milliy tarixshunoslikning rivojlanishiga, tarixiy voqealar mohiyatini haqqoniy talqin etishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur mavzu nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lib, tarixshunoslik fanining keyingi taraqqiyot bosqichida muhim poydevor vazifasini bajaradi.

Manbashunoslikning metodologik mezonlari, avvalo, tarixiy manbalarni to'g'ri tasniflash va ularning ilmiy qiymatini aniqlashga xizmat qiladi. Shu maqsadda tarixiy manbalarni yozma, moddiy, og'zaki va vizual shakllarda o'rganish tamoyili qo'llaniladi. Har bir turdagi manba o'zining mazmuniy, davriy va madaniy xususiyatlariga ega bo'lib, ularni tadqiq etishda mos metodologik yondashuv talab etiladi.

Metodologik yondashuvlarda tanqidiy tahlil, qiyosiy tahlil, struktural tahlil va kontent tahlil kabi usullar keng qo'llanadi. Masalan, tanqidiy tahlil manbaning ishonchlilik darajasini aniqlashga, qiyosiy tahlil turli davrlarda yaratilgan manbalarni solishtirishga, struktural tahlil esa manbaning ichki tuzilishini ochib berishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribada, xususan, Yevropa va AQSh tarixshunosligida interdisiplinar yondashuv keng qo'llanilib, tarixiy manbalar nafaqat tarixiy nuqtayi nazardan, balki sotsiologiya, antropologiya, lingvistika va semiotika kabi fanlar bilan uyg'unlikda o'rganiladi. O'zbekiston tajribasida esa, ko'proq tarixiy va filologik metodlar asosiy o'rinni egallab kelmoqda. Biroq so'nggi yillarda bizda ham raqamli manbashunoslik (digital source studies) shakllanib, tarixiy qo'lyozmalar va hujjatlar elektron bazalarga kiritilmoqda.

Metodologik mezonlar nafaqat tarixiy manbalarni o'rganish, balki ularning ilmiy muomalaga kiritilishida ham muhimdir. Masalan, qadimiy qo'lyozma manbalarni o'rganishda ularning paleografik xususiyatlari, yozuv uslubi, mualliflik an'analari va tarixiy-madaniy konteksti birgalikda tahlil qilinishi shart. Bu esa metodologik yondashuvlarning kompleks xarakterga ega bo'lishini taqozo etadi.

Manbashunoslik metodologiyasining ilmiy asoslari an'anaviy tarixshunoslikdan kengroq bo'lib, u nafaqat faktlarni, balki ularning ijtimoiy, madaniy va kognitiv kontekstini ham o'rganishga xizmat qiladi.

O'zbekiston tarixshunosligida metodologik mezonlarning shakllanishi milliy tarixni haqqoniy yoritish imkonini bermoqda. Ayniqsa, mustaqillikdan keyingi davrda manbashunoslik faniga yangicha qarash, milliy manbalarni qayta kashf qilish imkoniyatlari paydo bo'ldi.

Xalqaro tajribani milliy tadqiqotlarga integratsiya qilish zarurati mavjud. Bu borada interdisiplinar yondashuvlarni qo'llash, zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish, xalqaro ilmiy markazlar bilan hamkorlik qilish manbashunoslikning yangi bosqichga chiqishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metodologik mezonlarni chuqur qo'llash natijasida manbalarning ob'ektiv talqini kuchayadi, tarixiy jarayonlarning noto'g'ri talqin qilinishi kamayadi, tarixshunoslikning ilmiy nufuzi oshadi.

Manbashunoslikning metodologik mezonlari tarixiy tadqiqotlarning ilmiy darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tarixiy manbalarni o'rganishda tanqidiy yondashuv, obyektivlik, tarixiylik va ilmiylik prinsiplari uyg'un qo'llangandagina tarixshunoslik ilmiy natijalarga erisha oladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, metodologik mezonlarning to'g'ri tanlanishi manbalarning ishonchlilik darajasini aniqlash, ularning mazmuniy va formal xususiyatlarini ochib berish hamda tarixiy jarayonlarni haqqoniy yoritish imkonini beradi. Ayniqsa, xalqaro tajribada keng qo'llanilayotgan interdisiplinar va raqamli yondashuvlarni milliy manbashunoslik amaliyotiga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston tarixshunosligida mustaqillikdan keyin milliy manbalarni qayta o'rganish, ularni ilmiy muomalaga kiritish, qo'lyozmalarni zamonaviy texnologiyalar yordamida saqlash va tadqiq etish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishildi. Biroq kelajakda manbashunoslikning metodologik bazasini yanada mustahkamlash, ilmiy tadqiqotlarni zamonaviy tahlil usullari bilan boyitish zarur.

References

1. Абдуллаев Ш. Манбашунослик назарияси ва амалиёти. – Тошкент: Фан, 2019. – 280 б.
2. Каримов И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Тошкент: Шарқ, 1998. – 64 б.
3. Қосимов Б. Манбашунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2000. – 220 б.
4. Саидов А. Х. Тарихий манбаларни ўрганиш методологияси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014. – 198 б.
5. Тошпўлатов Ш. Манбашуносликнинг замонавий тенденциялари // Ўзбекистон тарихи. – 2016. – №2. – Б. 45–52.
6. Усмонов М. Ўзбекистон тарихшунослиги ва манбашунослиги масалалари. – Тошкент: Университет нашриёти, 2008. – 240 б.